

Crkveno graditeljstvo

RANOROMANIČKE I PREDROMANIČKE CRKVE NA KOLOČEPU (II.)

Uvod

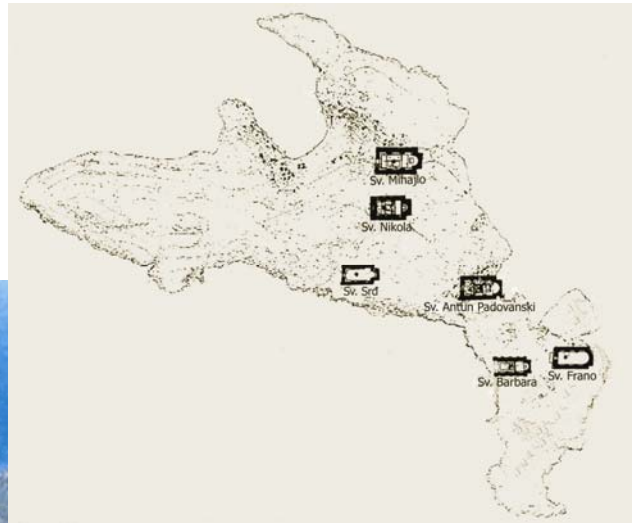
U prošlom smo broju opisali dvije ranoromaničke crkve s otoka Koločepa, a sada nastavljamo s prikazom predromaničkih crkvića s ovog otoka koji, iako najmanji, ima najviše starih crkvića u elafitskoj skupini. No Koločep ima i najveći broj starih crkvića među svim hrvatskim otocima kada se njihov broj usporedi s veličinom otoka i brojem stanovnika.

Međutim, na odluku da prikaz predromaničkih i ranoromaničkih crkvića Kalamote (kako otok nazivaju njegovi stanovnici i brojni Dubrovčani) protegnemo kroz dva nastavka nije utjecala samo njihova brojnost. To je potaknula i činjenica da je nakon skupljanja ulomaka po cijelom otoku konačno rekonstruirana oltarna pregrada iz razrušene crkve Sv. Mihajla. Ta oltarna pregrada zadivljuje prikazom ljudskog lika (arkanđela Mihovila) kakav se u tim vremenima (11. st.) susreće vrlo rijetko. Osim toga, dakako ako su sadašnja tumačenja natpisa na okrnjenoj oltar-

EARLY ROMANESQUE AND PRE-ROMANESQUE CHURCHES ON KOLOČEP (II)

In this article, we continue with our presentation of Early Romanesque and pre-Romanesque churches on Koločep, the island which probably features the greatest number of old sacral buildings. The presentation starts with the ruins of the St. Srd Church, to which a small monastery used to be annexed. The Church of St. Antun Padovanski, which is the only church currently in use, is also presented. Because of the titulary, the preservationists doubt that the church was built in a pre-Romanesque period, although its architectural properties would actually point to these times. The problem is quite similar with the ruins of the Church of St. Fran about which we do not have much information. The church has not been used for quite some time, probably since the great earthquake that struck the Dubrovnik area in 1667. The Church of St. Barbara, to which a portico used to be annexed, was also in ruins and overgrown with thick vegetation. Additional archaeological explorations would in fact be needed to date back most of these churches with a higher level of accuracy. Ruins of some churches that have not as yet been studied are also presented. All churches situated on the island of Koločep belong to the south Dalmatian church type characterized with one nave and a cupola. Roofs of these churches were sometimes covered with mission tiles, which is quite interesting as all other pre-Romanesque churches in Croatia were covered with stone slates.

noj pregradi točna, s rekonstruiranom se pregradom značajno mijenja pogled na povijest tog dijela hrvatskoga juga, ali i cijele

Raspored predromaničkih i ranoromaničkih crkava otoka Koločepa

Hrvatske s kraja dinastije hrvatskih narodnih vladara.

Crkva Sv. Srđa

Ostaci crkve Sv. Srđa (ili Sergija) koji se često štuje na dubrovačkom području) nalaze se južno od Sv. Nikole na groblju, u udolini između

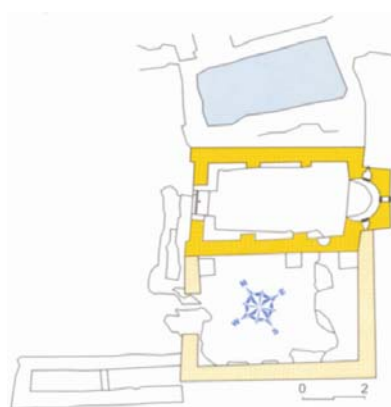
Pogled na Koločep

Jedan stariji snimak ostataka crkve Sv. Srđa i prigradene zgrade

Spasova brda i Brda na južnoj strani otoka uz stazu koja vodi prema uvali Bige. Na jugozapadnoj padini Brda, u gustom se makiji nalaze ruševine Sv. Srđa. U zapisniku čestica zgrada u Arhivu mapa za Istru i Dalmaciju iz 1837. ta se crkvice spominje kao ruševina bez titulara. O njoj se inače malo pisalo, a prvi ju je 1932. detaljno opisao Vicko Lisičar [1] koji je zabilježio kako se čini da je građena bolje od ostalih na Elafitima. Ujedno je zamijetio da se u apsimi naziru rupe u koje su bile uzidane dvije velike "zemljaste položene žare", a one su možda služile za poboljšanje akustike, da bi glas pjevača jače odjekivao i da bi okupljeni narod bolje razumio riječi pjesme.

Prema opisu može se zaključiti da se ni u Lisičarevo vrijeme ruševine nisu mnoge razlikovale od današnjih ili koje su za arheoloških radova 1972. zatekli istraživači iz Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode iz Dubrovnika. Oni su pronašli crkvene ostatke prekrivene zemljom i zarasle raslinjem. U istraživanjima 1972. pronađen je, između ostalog, dio mramornog zabata oltarne pregrade koji se spaja s poznatim likom arkandela Mihovila, a koji je potom prepoznat kao dio već spominjane oltarne pregrade u crkvi Sv. Mihajla.

Tlocrt crkve Sv. Srđa

Sadašnji ostaci crkve Sv. Srđa

To je inače još jednom potvrdilo činjenicu da se vrlo često u istraživanjima jednog lokaliteta pronađu dijelovi kamene plastike koji su pripadali nekim drugim okolnim crkvama.

Prvi je spomen ove crkve u arhivskim izvorima bio 1283., a pronašao ga je istraživač Josip Lučić [2]. U tim i kasnijim podacima spominje se crkva, njezini posjedi i opati. Tomislav Marasović [3] svrstao je ovu crkvu u južnodalmatinski jednobrodni kupolni tip neraščlanjene vanjštine. No o vjerojatnom postojanju kupole pisao je još i Lisičar.

Istraživanja su pokazala da je tijekom 13. i 14. st. bila izgrađena kuća koja se naslonila na južni zid crkvice, a da je već tada na sjevernoj strani postojala veća cisterna. Ostatci triju grobnica pred crkvom pokazuju da su tu živjeli i ukapani redovnici. To potvrđuju nalazi brončanog novca bizantskih careva Andronika II. Paleologa (1282.-1328.) i njegova sina i suvladara Mihajla IX. (1295.-1320.) te ostatci staklenih i keramičkih posuda od 14. do 16. st.

Crkva Sv. Srđa je jednobrodna pravokutna građevina raščlanjene unu-

trašnjosti (duljine 6,11 m i širine 3,3 m), a apsida je izvana pravokutna, a iznutra polukružna. Zidovi su građeni lomljencima u nepravilnim redovima, a njihova širina varira od 40 do 48 cm. Na dijelu južnog zida, koji je sačuvan u visini od 3 m, redovi su kamena lomljenca poravnani s nekoliko redova tankih ploča. Crkva je bila ožbukana i iznutra i izvana [4].

Crkveno je pročelje sačuvano u visini od približno 1,2 m. U sredini je otvor za portal, širok 1,06 m, kojemu se prilazi uz tri stube, a sačuvan je i izvorni prag od vapnenca (dug 0,7 m). Bočne strane pravokutnog broda raščlanjene su s dva para nasuprotnih lezena koje su vjerojatno bile spojene pojasnicama. Na južnom i najbolje sačuvanom crkvenom zidu, u srednjem je travaju posebna niša. Na sredini trećeg polja tog zida nalazi se niša lučnog nadvoja, a u međupoljima je uzidana klupica. Klupica se nalazi i u polukružnoj apsidi. Na sredini apside nalazi se uski pravokutni prozor koji je, kako se čini, bio i jedini prozorski otvor.

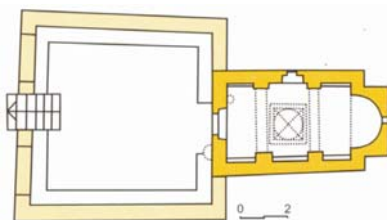
Arheološki su posebno istraženi unutrašnjost prigradene južne prostorije i ostatci cisterne bez svoda koji nedostaje, a na njega upućuje bačvasti oblik ostataka. Zapaženo je da su stijenske ožbukane vrlo kvalitetnom vodozaštitnom žbukom.

Zanimljivo jest da je crkva, kako i priliči dobu u kojem je građena, pravilno orijentirana, to jest ulaz je na zapadu, a svetište na istoku, iako postoji mali otklon u smjeru sjeverjug. Crkva je vjerojatno građena krajem 11 st., iako Ivica Žile [5] drži kako je moguće da je građena u 9. ili 10. st. Svoje mišljenje temelji na pronađenim dijelovima oltarne pregrade, ulomcima stupa i kapitela, ali to sasvim sigurno nije pouzdan pokazatelj. No svakako valja prihvatiti njegov apel kako je potrebno temeljito istražiti cijeli prostor oko ove vrijedne i zanimljive crkve te rezul-

tate već obavljenih istraživanja prikazati javnosti.

Crkva Sv. Antuna Padovanskog u Gornjem Čelu

Crkva Sv. Antuna smješтана je na obronku Gornjeg Čela koji se spušta prema uvali Ratac. Bila je središte kasnije nastalog naselja, ali njezina je središnja uloga znatno poremećena gradnjom obalnog hotela početkom 20. st. U literaturi prvi crkvu navodi Lisičar [1] koji donosi i kratak opis naknadno prigradenog trijema.

Tlocrt crkve Sv. Antuna Padovanskog

Zaključio je da je građena u predromaničko vrijeme, ali je datira u vrlo širokom rasponu – od 9. do 11. st. No odmah ispravno zaključuje da izvorni titular crkve nikako nije mogao biti sv. Antun Padovanski, budući da je taj svetac iz franjevačkog reda i zaštitnik potlačenih (pravim imenom Fernando Bullone,

rođen 1195. u Lisabonu, a umro 1231. u Padovi) proglašen za sveca od pape Grgura IX. u godini svoje smrti (1231.), dakle nakon gradnje crkve. Taj problem Lisičić rješava navođenjem dvaju titulara crkava koje se spominju u 13. st., a danas ih nema – sv. Đurđa i sv. Vida. U prethodnom smo napisu istaknuli da je crkvu Sv. Nikole proglasio prijašnjom crkvom Sv. Vida, a to na određen način pobijaju freske koje su otkrivene nakon temeljitih arheoloških i konzervatorskih zahvata. Crkvi Sv. Antuna Padovanskog namijenio je kao titulara sv. Đurđa (Jurja), mučenika koji je navodno kao rimski časnik stradao 303. u Kapadociji, a u doba križarskih ratova postao prototipom ratnika i uz koga se vežu brojne legende (o borbi sa zmajem, primjerice). Lisičarevu tvrdnju o novom titularu Sv. Antuna spremno i bez ikakve rezerve prihvaća T. Marasović i također je ubraja u južnodalmatinski jednobrodni kupolni tip neraščlanjenih vanjskih stijenki.

U ovu se neobičnu polemiku uključio i Ivica Žile [5] koji je autor do sada najtemeljiteg pregleda predromaničkoga koločepskog graditeljs-

Prednja strana crkve Sv. Antuna Padovanskog

Pogled na crkvu Sv. Antuna Padovanskog sa stražnje strane

tva. On je tumačenjem stilskih značajki pokušao naći odgovor "autopsijom njezina arhitektonskog sklopa", kako je to napisao. Iako crkva ima sva obilježja predromaničkoga modela sakralne građevine, a to su pravokutni brod lezenama i pojascima podijeljen u tri polja, kupolu nad središnjim dijelom te apsidu koja je izvana pravokutna a iznutra polukružna, tvrdi da se pomnim promatranjem može uočiti da su osnovni detalji izvedeni u gotičkome stilu. To zaključuje prema izgledu imposte (prijelazu okomitog zida u luk), pojascima u obliku prelomljenog luka, linijama svoda i apsidalne kalote te slijepim nišama u međuprosotorima broda. Tome pridodaje i način zidanja koji je, kako se čini, nešto pravilniji nego u drugim predromaničkim crkvama, a i sadašnji izgled pročelja s okulusom (okruglim prozorom) i zvonikom na preslicu i zaključuje da je crkva izgrađena tek u 14 st. te da je Sv. Antun Padovanski gotička varijanta predromaničkoga crkvenog modela i da je oduvijek bio posvećen tomu svecu.

Ma koliko takvo objašnjenje moglo izgledati pomalo nategnutim, jer sve je nove značajke crkva mogla doživjeti u kasnijim preinakama, a i autor

je u drugim datacijama crkava pokazao da mu jedan do dva stoljeća ne znače mnogo, ipak ovakvo stajalište valja uzeti s punim uvažavanjem. No kako svi autori koji su dosad pisali o predromaničkim crkvama na Koločepu svrstavaju Sv. Antuna među predromaničke crkvice, to ćemo i mi ovdje učiniti. Tome na neki način pridonosi i to što, kako se čini, ni sam Žile nije previše uvjeren u ono što tvrdi. Često naime i sam spominje da Koločep ima šest ili sedam predromaničkih crkava, a jedna je od njih (Sv. Petar) zaista vrlo dvojbeno, uostalom mnogi tvrde da to uopće i nije crkva već grobnica [5].

Zvono s preslicom iznad glavnog pročelja

O vanjskom i unutrašnjem izgledu crkve već smo dosta rekli spominjući dvojbe oko vremena njezina nastanka i njezina titulara. Valja još dodati da je vrlo pravilno orijentirana prema istoku i da kupola, koja je izvedena nad najširim središnjim poljem, počiva na četiri luka s kojima je spojena pandantivima te da završava profiliranim prstenom. Inače kupola je izvana kvadratična, a natkrivena je četverostrešnim krovom od kupa kanalice kojim su natkriveni vanjska pravokutna apside i cijeli krov.

Uz crkveno je pročelje naknadno dograđeno trijem pravokutnoga tlocrta koji je vjerojatno nekad bio natkriven. Svi su zidovi potpuno i pra-

Iz unutrašnjosti crkve Sv. Antuna Padovanskog

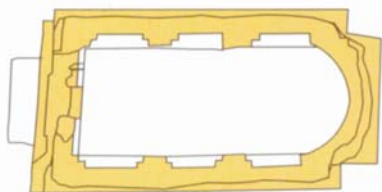
vilno zidani, a na zapadnome se ulaznom dijelu nalaze četiri stupa. Do trijema se silazi preko nekoliko stuba koje su izgrađene od nadgrobnih kamenih ploča. Pod je betoniran u dvadesetim godinama 20. st., a prema svjedočenjima tu su bile dvije grobnice od čijih su nadgrobnih ploča izgrađene stube.

Crkva Sv. Antuna Padovanskog jedna je od rijetkih predromaničkih crkava na Koločepu, uz Sv. Nikolu o kojem smo pisali u prošleme broju, koja je sačuvana u cijelosti i koja je još u funkciji. Vrata nam je otvo-

rio naš vodič po starim crkvama Stjepo Šuperak, umirovljeni poštari i zaljubljenik u starine i povijest. Cijeli je unutrašnji prostor potpuno ožbukano, izvana je to samo pročelje i kupola, ali nigdje nema nikakvih naznaka fresaka.

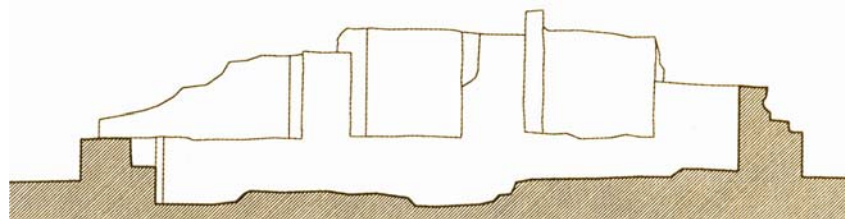
Crkva sv. Frana u Jekavcu

Koliko titular crkve može biti presudan kada se određuje starost neke crkve pokazuje i sljedeći primjer. Kad nas je naš ljubazni vodič pitao želimo li posjetiti crkvu Sv. Frana, koju nismo imali u našim bilješkama, smjesta smo odbili jer smo zaključili da crkva koja je posvećena sv. Franji ne može nikako pripadati predromaničkom crkvenom graditeljstvu. Radi se, dakako, o sv. Franji Asiškome (pravim imenom Giovanni Bernardone, rođen 1181. ili 1182. u Asizu, gdje je i umro 1226.). I potpuno smo se prevarili pa se stoga našem vodiču zaista moramo ispričati.

Tlocrt crkve Sv. Frana

Ostatci crkve Sv. Frana nalaze se na istočnome dijelu otoka, iznad uvale Jekavac, ispod puta koji vodi prema Dubovu Selu. U već spominjanom Arhivu mapa za Istru i Dalmaciju, u zapisniku čestica zgrada iz 1837., ova je crkva označena kao ruševina bez titulara. Ne spominje je ni Lisičar u svojoj monografiji o Koločepu [1], iako navodi sve ostale predromaničke crkve. Stoga se može zaključiti kako je tu crkvu stanovništvo

Presjek ostataka crkve Sv. Frana

Ostatci crkve Sv. Frana u vrijeme arheoloških istraživanja

potpuno zaboravilo i da odavno nije u uporabi. Možda čak i od velikoga potresa 1667. kada je vjerojatno i srušena.

Do 1975. ostatci su se crkve jedva nazirali jer su bili prekriveni nanosom zemlje i raslinjem, a nakon toga je crkva u arheološkim istraživanjima Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode iz Dubrovnika istražena, iako, čini se, samo u svojoj unutrašnjosti. Rezultati tog istraživanja dosad su samo djelomično objavljeni u radovima Tomislava Marasovića [3], a on crkvu svrstava u jednobrodni kupolni tip neraščlanjenih vanjskih zidova. Ipak utvrđeno je, a Žile je to uspio pronaći u pismohrani Konzervatorskog odjela u Dubrovniku [5], da je to bila crkva s ap-

sidom koja je iznutra polukružna, a izvana pravokutna. Bočni su zidovi sačuvani do visine od 2 m, a neznatni su ostatci pročelja i apsidalnog dijela. U unutrašnjosti broda nalaze se dva para nasuprotnih T pilastara koji su nosili pojasnice i dijelili crkveni brod u tri dijela. Vjerojatno su poput ostalih koločepskih crkava iz predromaničkog razdoblja međupolja bočnih zidova imala plitke niše s lučnim nadvojem. Naknadno su uz bočne zidove dozidane klupice u širini pilastara. Na istočnome pilastru sjevernog zida uočljivi su tragovi oltarne pregrade. U neznatno očuvanom ulaznom pročelju može se ipak uočiti da je ulaz u crkvu bio širok 70 cm.

Zidana je nepravilnim kamenom koji je ponekad priklesan i povezan obilnim slojem morta. Završna obrada vanjskih i unutrašnjih stijenki izvedena je zaglađenom vapnenom žbukom, osim vanjskoga sjevernog zida i dijela apside koji su dobili oplatu od fino uslojenih klesanaca. Čini se da je to učinjeno u 14. ili 15. st., možda i nakon oštećenja u tada brojnim potresima. Vjerojatno je na

obje strane proširena apsida za otprilike 40 cm, a to je učinjeno istodobno kada su ugrađene bočne klupice. Kako je središnje polje nešto uže od ostalih, možda je Sv. Frano imao kupolu koja se obično gradila nad manjim poljima.

U dnevniku arheoloških istraživanja zapisano je da je u sloju šute u unutrašnjosti građevine pronađeno mnogo kvadara od sedre, što znači da su od tog materijala bili izgrađeni svod i kupola, kako je bilo uobičajeno kod predromaničkih crkava. U otpadnom materijalu pronađeno mnoštvo ostataka kupa kanalice, što znači da je od njih bio i pokrov. Utvrđeno je to i za rekonstrukcije Sv. Nikole kojemu je potom i ostao takav pokrov, što je značajno i zbog toga što se pokrov od kupa kanalice u tom razdoblju susreće samo na Koločepu. Drugdje su se u to vrijeme crkve pokrivala kamenim pločama. Zašto se to činilo na Koločepu nije poznato, možda se radi o nedostatku prikladnih kamenih ploča, ali svjedoči i o još živoj tradiciji izrade kupa kanalice baštinjenoj iz antičkih vremena.

U crkvi je pronađeno desetak mramornih ulomaka, od kojih se neki mogu pripisati starokršćanskomu, a neki možda i rimskomu razdoblju. Jedino bi se jedan ulomak s motivom ljljana mogao svrstati u predromaniku. To bi upućivalo na 11. st., ali moglo se raditi i o zamjeni crkvenog namještaja. No slični su T pilastri pronađeni u Sv. Mihajlu na Koločepu i Sv. Mihajlu u Stonu te u predromaničkoj adaptaciji dubrovačke prvostolnice. Sve su te crkve datirane u drugoj polovici 11. st. Za točnije utvrđivanje kada je ova crkva izgrađena valjalo bi provesti dodatna arheološka istraživanja. Trebalo bi istražiti cijeli crkveni plato, ali i slojeve ispod uništene podnice.

Sasvim je sigurno i da izvorni titular ove crkve nije bio sv. Franjo. No zaista nema smisla nagađati tko je to bio jer o tome nema nikakvih podataka. A sasvim je razumljivo da su

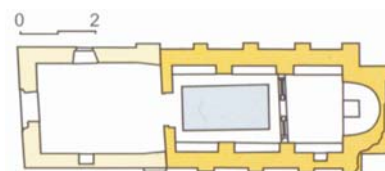
novi, popularni i svuda prihvaćani sveci, poput sv. Antuna i sv. Franje, zamjenjivali neke prijašnje. Uostalom to se događa i u nekim suvremenim crkvama.

Ivica Žile ističe [5] da se u pripremi poslijediplomskog rada susreo s činjenicom da su tri koločepske crkve (Sv. Srđ, Sv. Frano i Sv. Barbara) bile potpuno obrasle te da je problem razriješen darovnicom tvrtke *Građevinar-Quélin* iz Dubrovnika. Iako nismo bili na ruševinama crkve Sv. Frana, s iskustvom koje smo stekli u pokušajima da se približimo Sv. Srđu i Sv. Barbari, čiji su prilazi gotovo potpuno zarasli, i sada bi bio dobrodošao još neki darovatelj. Jer osim obnovljenog Sv. Nikole, konzerviranih ostataka Sv. Mihajla i Sv. Antuna, sve su ostale koločepske crkve, točnije njihovi ostatci, potpuno nezaštićeni i bez ikakvih oznaka kako im se može prići.

Crkva Sv. Barbare u Borju

Ostatci crkve Sv. Barbare nalaze se iznad istočnog hrpta uvale Gornje Čelo, južno od puta koji vodi iz Dinkova Sela prema kući Rajić, u predjelu zvanom Borje. Donedavno su

oko crkve bili kultivirani nasadi maslina i naranača, ali sve je sada obraslo borovima i gustom makijom. Crkvu je 1975. arheološki istraživao Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode iz Dubrovnika, ali rezultati također nisu objavljeni. Prije toga je u Institutu za povijest umjetnosti postojala jedna arhitektonska snimka iz 1964. s doradom iz 1968.

Tlocrt crkve Sv. Barbare

I ovu crkvu u literaturi prvi spominje V. Lisičar [1]. On ističe da se prema sačuvanim ostacima može zaključiti kako crkva nije bila velika, niti da potječe iz davnina. Jasno se vidi da je nije prepoznao kao predromaničku građevinu. Čak navodi i njezin drugi naziv – Gospa od Navještenja ili u lokalnome nazivu Gospa Nuncijata. Ujedno ističe da se prvi put spominje u arhivskim izvorima 1603., a potom 1666. godine. Crkvu usput u svoj popis crkava južnodalmatinskoga jednobrodnoga ku-

Iz unutrašnjosti ostataka crkve Sv. Barbare

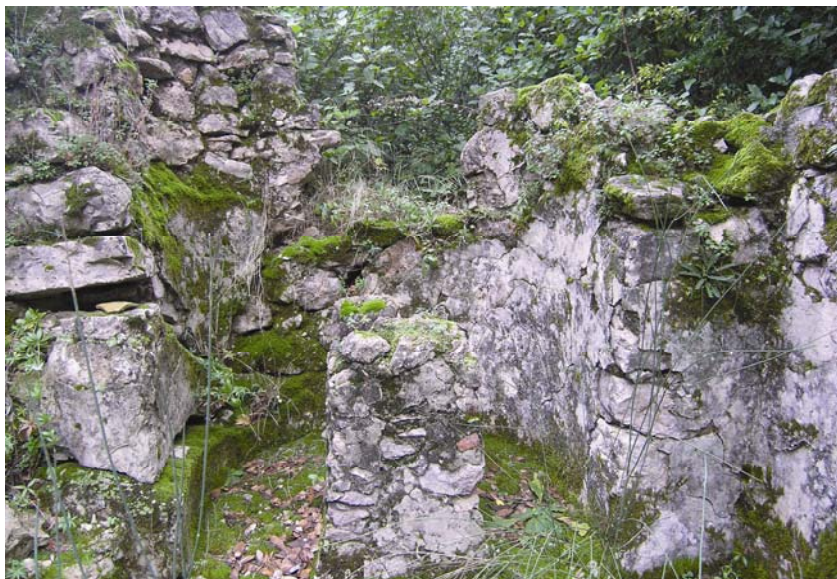
polnog tipa raščlanjene vanjštine uvrštava i T. Marasović.

Iako arheološka istraživanja nisu bila dostatna jer su obuhvaćala samo unutrašnjost sakralnog sklopa bez vanjskih prostora, ipak je utvrđena predromanička jezgra jednobrodne pravokutne građevine koja ima polukružnu apsidu iznutra i pravokutnu izvana. Bočni su završetci vanjskog zida istaknuti jednom lezenom, a brod je u unutrašnjosti parovima nasuprotnih pilastara razdijeljen u tri traveja, u kojima su izvedeni lukovi, od kojih je onaj u središnjem polju južnog zida sačuvan gotovo u cijelosti.

U istočnome je traveju pronađen zidani ožbukani stipes (dio oltara za pridržavanje ploče ili menze) koji je zauzeo gotovo cijelu širinu i prijeći pristup u prezbiterij. To je vjerojatno izvedeno poslije izgradnje, u vrijeme kada je izgrađen i trijem. Istraživanjem apsidalnog dijela u središtu je pronađen izvorni četvrtasti stipes s predromaničkom ožbukanom podnicom. Njegova pažljiva obrada svjedoči da je za mise, baš kao i danas, svećenik bio okrenut vjernicima, što poslije nije bio slučaj. U osi je pilastra pronađen podanak oltarne pregrade s očuvanim utorima.

Vanjski su bočni zidovi bili podijeljeni u četiri plitke niše vjerojatno s lučnim nadvojem. Sjeverni je zid, baš kao i zid Sv. Frana, dobio zidanu kamenu oplatu, a to je vjerojatno obavljeno u isto vrijeme, tijekom 14. i 15. st.

Tijekom gradnje trijema pročelni je zid crkve potpuno razložen pa mu je teško odrediti oblik. Možda je tada brod pomaknut za 1 m prema zapadu. Trijem je zidan pravokutnim kamenim kvadrima slaganima u redove. Pri njegovoj se gradnji vjerojatno mijenjao pod u crkvenom brodu, a najveći dio zauzima uzdužno položena grobnica natkrivena velikom kamenom pločom. Nije istražena tijekom arheoloških istraživanja,

Zidani stipes u apsidi Sv. Barbare

Ostaci kasnije prigradenog trijema crkvi Sv. Barbare

samo je podignuta ploča i uočeno da ima mnogo kostura. Inače se u dnevniku istraživanja spominju i uništene grobnice koje su pronađene i ispred trijema. Valja reći da je ostali dio crkvenog poda popločen opekam.

Crkva je očito zidana nepravilnim kamenom koji je, kao što je to slučaj i drugdje, ponekad malo klesan i povezan s mnogo morta. Pronalazak ulomaka perforirane kamene pregrade upućuje na mogući izgled prozorskih otvora. Prema ulomcima pilastara gotovo da se potpuno može

rekonstruirati donji dio oltarne pregrade, a tome pomažu i pronađeni dijelovi s kojima se mogu odrediti i dimenzije.

Iako ni ovdje nisu u potpunosti provedena arheološka istraživanja, ni prostor ispod podnice ni prostor uokolo, ipak su pronađeni starokršćanski ulomci, prvi takve vrsti na Koločepu. Na temelju toga moglo bi se zaključivati o slojevitom sakralnom lokalitetu, ali to se ne može utvrditi bez dodatnih arheoloških istraživanja. No možda su doneseni u Sv.

Barbaru s još neotkrivenoga starokršćanskog lokaliteta i uporabljeni kao pseudorelikvije, spoliji ili kao građevni materijal. Sve se to inače sreće na predromaničkim i srednjovjekovnim crkvama na dubrovačkome području.

Stoga je vrlo teško odrediti vrijeme gradnje prvotne crkve Sv. Barbare, posebno stoga što se radi o predromaničkoj građevini kojoj je naknadno pridodan trijem. Ipak se na temelju sačuvanih ostataka i nekoliko ulomaka skulpture može zaključiti da je crkva građena tijekom 9. ili 10. st. [5]

Sv. Petar i ostale neistražene crkve

Među predromaničke crkve na Koločepu valjalo bi možda uvrstiti i crkvu Sv. Petra koja se nalazi u predjelu Petrovo, u blizini crkve Sv. Nikole, uz put koji vodi u Gornje Čelo. Ta se crkva u arhivskim izvorima spominje već 1283. Tvrdi se da su ostatci zida te crkve ugrađeni u među jednog dolca južno od puta. Štoviše uz put je osvojljena i jedna kamena ploča s reljefom raspela koja vjerojatno potječe iz te crkve. Uz ploču je vezana legenda o nečasnom knezu kojega je narod umlatio batom. No teško da je ta ploča iz predromaničkog razdoblja, a i legenda nije baš najuvjerljivija jer se susreće i na nekim drugim otocima, primjerice na Korčuli.

Ivica Žile [5] navodi da je Josip Stojić na *Danima Cvite Fiskovića*, održanima na Lastovu, ustvrdio kako se na postojećim arhitektonskim snimcima ne vidi crkva, već ostatci grobnice. Ali bez obzira na arhivske podatke i dvojbenu snimku nalaza, jedino se arheološkim istraživanjima može ustanoviti točno vrijeme nastanka crkve Sv. Petra. A to vrijedi i za ostale otkrivene predromaničke crkve na otoku.

Valja istaknuti da na Koločepu ima još neistraženih crkvenih lokaliteta. Tako u predjelu Lamprićevu, istoč-

no od puta prema Gornjem Čelu, postoje ruševine crkve Sv. Vlaha s dobro očuvanom apsidom iz, kako se čini, 15. st. U blizini Sv. Vlaha, u istome predjelu nešto istočnije, nalaze se ostatci jednobrodne crkve s

Dio oltarne pregrade za koju se pretpostavlja da potječe iz crkve Sv. Petra

polukružnom apsidom. To je crkva Sv. Ivana koja se u arhivskim spisima spominje još 1326. I konačno na vrhu Spasova brda nalazi se neistraženi arheološki lokalitet, vjerojatno crkve Sv. Spasa. O toj crkvi nema nikakvih podataka.

Zaključak

Ovo je u dva nastavka bio prikaz svih predromaničkih crkava na najmanjem naseljenom Elafitskom otoku – Koločepu. Tih je crkava ukupno 6, iako za jednu postoje dvojbe je li iz tog razdoblja, ali je isto tako moguće da se među neistraženim crkvama još poneka uvrsti na ovaj popis.

Ako bi se pokušalo pronaći neke posebne značajke koločepskih predromaničkih crkava, trebalo bi uz njihovu zaista dojmljivu brojnost, posebno s obzirom na veličinu otoka, svakako istaknuti činjenicu da su neke od njih, a možda i sve, bile pokrivene kupom kanalicom. To nije nigdje drugdje uočeno, a i vladalo je uvjerenje da se poznavanje izrade

rimskih tegula bilo u međuvremenu potpuno izgubilo te da su sve crkve bile pokrivene kamenim pločama. Međutim otkriće posebno izrađenih kupa kanalice koje su bile znatno manje od rimskih na crkvi Sv. Nikole (i na nekim drugim crkvama) to se stajalište, barem što se tiče Koločepa, sasvim promijenilo. Čini se da su na tome otoku oduvijek za pokrov rabili kupu kanalicu, to jest da se tradicija takvog pokrova nikad nije prekidala. Kako je do toga došlo zaista je teško objasniti.

Činjenica jest da su sve crkve po svojim značajkama tipični predstavnici onoga što se naziva južnodalmatinskim jednobrodnim kupolnim tipom crkava, a koji se gotovo isključivo susreće na prostoru između Omiša i Boke kotorske. Najviše ih je, dakako, na dubrovačkome području, a u njima se mogu vidjeti zapadni (pravokutni brod) i istočni ili bizantski (kupola) utjecaji. Možda toliko crkava u Dubrovniku i oko njega potječe iz 11. st. kada je Dubrovnik postao crkveno metropolitansko središte. Vjerojatno je tadašnja crkvena uprava propisala izgled crkava na cijelome svome području, pa su se možda i neke starije crkve morale tome prilagoditi. Kod nekih crkava u Dubrovniku i na Elafitima ima naznaka da se upravo to događalo i da je, primjerice, kupola naknadno dograđena.

Pripremili: mr. sc. Krešimir Regan,
Branko Nadilo

IZVORI

- [1] Lisićar, V.: *Koločep nekoć i sad*, vlastita naklada, Dubrovnik, 1931.
- [2] Lučić, J.: *Lopud i Koločep u XIII. stoljeću*, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku (1970.) 12, 81-111
- [3] Marasović, T.: *Elafiti u ranom srednjem vijeku*, MHAS, Split, 1997.
- [4] Menalo, R.: *Ranosrednjovjekovna skulptura*, Dubrovački muzeji, Dubrovnik, 2003.
- [5] Žile, I.: *Predromaničko crkveno graditeljstvo otoka Koločepa*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 2003.